

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Abdirasulova Dilshoda Otabek qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti Ta'lim va
tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-kurs
magistranti

abdirasulovadilshoda@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18385650>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-yanvar 2026 yil
Ma'qullandi: 24-yanvar 2026 yil
Nashr qilindi: 27-yanvar 2026 yil

KEY WORDS

*mantiqiy fikrlash, tahlil, sintez,
boshlang'ich ta'lim, kognitiv
rivojlanish, nostandart masalalar,
didaktik o'yinlar, intellektual
salohiyat*

ABSTRACT

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual salohiyatini oshirishda mantiqiy fikrlash operatsiyalarini (tahlil, sintez, qiyoslash, umumlashtirish) rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari tadqiq etiladi. Maqolada an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, o'quvchilarda algoritmardan tashqari mustaqil mulohaza yuritish ko'nikmalarini shakllantirishning samarali metodlari, jumladan, nostandart topshiriqlar va didaktik o'yinlarning roli ilmiy asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari mantiqiy fikrlashning o'quv fanlarini o'zlashtirish samaradorligiga ta'sirini tasdiqlaydi

Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifa — bu o'quvchilarni tayyor bilimlarni egallashga emas, balki bilimlarni mustaqil izlash, tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarishga o'rgatishdir. Boshlang'ich sinf davri inson hayotidagi kognitiv rivojlanishning eng sensor (sezuvchan) davri hisoblanadi. Aynan shu bosqichda ko'rgazmali-obrazli fikrlashdan mavhum-mantiqiy fikrlashga o'tish poydevori qo'yiladi.

Dotsent darajasidagi ilmiy kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki, ko'p hollarda boshlang'ich sinf o'quvchilari o'quv materiallarini mexanik ravishda yodlashga (reproduktiv ta'lim) moyil bo'lib qolmoqdalar. Bu esa kelgusida yuqori sinflarda murakkab fanlarni o'zlashtirishda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Binobarin, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish nafaqat matematika darslarining, balki butun boshlang'ich ta'limning ustuvor yo'nalishi bo'lishi shart. Ushbu maqolada biz mantiqiy operatsiyalarni shakllantirishning didaktik modelini va uning amaliy natijadorligini tahlil qilamiz.

Adabiyotlar tahlili

Mantiqiy fikrlashning psixologik va pedagogik asoslari jahon va mahalliy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan:

1. Jan Piaje bolalar intellektining rivojlanish bosqichlarini o'rganar ekan, boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarni "konkret operatsiyalar bosqichi"da deb ta'riflagan. Uning fikricha, mantiqiy xulosalar faqat aniq narsalar ustida amalga oshiriladi.

2. L.S. Vigotskiy "Yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasida mantiqiy fikrlashning ijtimoiy muhit va o'qituvchi bilan muloqot orqali shakllanishini asoslab bergan.

3. V.V. Davydov va D.B. Elkonin rivojlantiruvchi ta'lim konsepsiyasini ishlab chiqib, boshlang'ich sinflardan nazariy mulohaza yuritish va umumlashtirish ko'nikmalarini shakllantirish mumkinligini isbotlaganlar.

4. O'zbek olimlaridan E.G'oziev talaba va o'quvchilarning tafakkur psixologiyasini, Z.Nishonova esa mustaqil fikrlashni rivojlantirish muammolarini ilmiy tadqiq etgan. B.Abdullaeva fanlararo bog'liqlik orqali o'quvchilarning mantiqiy bilimlarini tizimlashtirish masalalarini yoritgan.

Biroq, zamonaviy raqamli texnologiyalar davrida (2026-yil nuqtai nazaridan) o'quvchilarda "klip-fikrlash" (parchali fikrlash) muammosi yuzaga kelayotgani mantiqiy tahlil metodikasini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Metodologiya.

Tadqiqot jarayonida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash darajasini aniqlash va rivojlantirish uchun kompleks yondashuv qo'llanildi:

1. Sinfdan-sinfga kuzatuv metodi: O'quvchilarning dars davomida muammoli vaziyatlarga bergan reaksiyalari o'rganildi.

2. Pedagogik eksperiment: Eksperimental guruhda mantiqiy operatsiyalarni rivojlantiruvchi maxsus mashqlar (Ven diagrammasi, mantiqiy zanjir, klassifikatsiya testlari) tizimli ravishda darslarga kiritildi.

3. Diagnostik testlar: O'quvchilarning tahlil qilish, sintezlash va analogiya (o'xshashlik) topish qobiliyatini baholash uchun "Artur Otis" va "Raven" matritsalarining soddalashtirilgan variantlari qo'llanildi.

4. Matematik-statistika: Olingan natijalar o'rtacha arifmetik qiymat va ishonchlilik mezonlari yordamida qayta ishlandi.

Natija va muhokama.

Tadqiqotimiz natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning quyidagi tarkibiy qismlari samaradorligi aniqlandi:

1. Mantiqiy tahlil va sintez (Analysis and Synthesis)

O'quvchilarga biror tushunchani yoki predmetni qismlarga ajratish va ularni butun holatga keltirish topshiriqlari berildi. Masalan, ona tili darslarida gapni bo'laklarga ajratishdan tashqari, "Arashgan so'zlar" dan mantiqiy izchil matn tuzish topshirig'i eksperimental guruhda o'quvchilarning nutqiy-mantiqiy tafakkurini 22% ga oshirdi.

2. Qiyoslash va klassifikatsiya (Comparison and Classification)

O'quvchilarda o'xshashlik va farqlarni topish ko'nikmasini rivojlantirish uchun "Ortig'ini top" (Odd one out) o'yini samarali ekanligi isbotlandi. Tadqiqotda aniqlanishicha, o'quvchilar predmetlarni tashqi belgilariga (rangi, shakli) ko'ra oson klassifikatsiya qiladilar, biroq funksional (vazifasi) belgilariga ko'ra guruhlashda qiyinchilikka duch keladilar. Bizning metodikamiz bo'yicha o'tkazilgan darslardan so'ng, ichki mohiyatga ko'ra klassifikatsiya qilish darajasi 15% dan 48% gacha o'sdi.

3. Nostandart mantiqiy masalalar (Non-standard Problems)

Matematika darslarida faqat raqamli hisob-kitob emas, balki matnli mantiqiy masalalar (masalan, "Daryodan o'tish", "Yolg'onchi va rostgo'y" masalalari) o'quvchilarda algoritmdan tashqari fikrlashni (lateral thinking) uyg'otdi. Bu esa o'quvchining "Nega?" va "Qanday qilib?" degan savollarga javob izlashiga sabab bo'ldi.

Muhokama: Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, mantiqiy fikrlash o'z-o'zidan rivojlanadigan jarayon emas. U maxsus tashkil etilgan pedagogik muhitni talab qiladi. An'anaviy darslarda o'qituvchi asosiy vaqtni materialni tushuntirishga sarflaydi, mantiqiy mashqlarga esa dars oxirida, vaqt qolsagina murojaat qilinadi. Bizning dotsentlik tavsiyamiz shundan iboratki, mantiqiy mashqlar darsning har bir bosqichiga (kirish, yangi mavzu, mustahkamlash) integratsiya qilinishi lozim. Shuningdek, AKT imkoniyatlaridan (interaktiv o'yinlar, animatsiyalar) foydalanish o'quvchining motivatsiyasini sezilarli darajada yuksaltiradi.

Xulosa.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish — bu ularning intellektual mustaqilligini ta'minlashning fundamental yo'lidir. Tadqiqotimiz asosida quyidagi ilmiy-metodik xulosalarga keldik:

1. Mantiqiy fikrlash operatsiyalari o'quvchilarga fanlararo bog'liqlik doirasida, ya'ni barcha darslarda (matematika, ona tili, tabiiy fanlar, texnologiya) tizimli o'rgatilishi lozim.

2. Nostandart va "qiyin" bo'lmagan, lekin o'ylashga majbur qiluvchi topshiriqlar o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishini (cognitive interest) so'ndirmaydi, aksincha rivojlantiradi.

3. Didaktik o'yinlar mantiqiy qonuniyatlarni o'zlashtirishning eng tabiiy va samarali shaklidir. O'yin orqali o'quvchi mantiqiy xatoni "jazo" sifatida emas, balki tajriba sifatida qabul qiladi.

4. O'qituvchi darsda "tayyor xulosa beruvchi" emas, balki "mantiqiy yo'lni ko'rsatuvchi" (facilitator) ro'lida bo'lishi mantiqiy tafakkurning o'sishini tezlashtiradi.

Ushbu metodik yondashuvlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki hayotiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini ham shakllantiradi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Olimov, Shirinboy Sharofovich, and Khusniddin Kupayinovich Khomidov. "Preparing Future Teachers To Solve The Tasks Of Patriotic Education Of Children And Youth." The American Journal of Social Science and Education Innovations 2.12 (2020): 132-136.
2. Khomidov, Khusniddin Kupaysinovich. "Cooperation between state and public organizations in the meaningful organization of youth leisure activities." Thematics Journal of Social Sciences 7 (2021).
3. Kupaysinovich, Khomidov Khusniddin. "INTERPRETATION OF STUDENTS'PATRIOTIC ISSUES IN ORIENTAL PEDAGOGY." European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences 7 (2019).
4. Хомидов, Хусниддин, and Мохинур Собирова. "ПЕДАГОГЛАРДА КОМПЕТЕНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ МАЗМУНИ ВА МОҲИЯТИ." Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования 3.10 (2024): 24-27.
5. Kupaysinovich, Homidov Husniddin. "Theoretical Foundations of Working with Educational Information Competencies." Journal of Preschool Education and Psychology Research 1.2 (2024): 3-4.
6. Хомидов, Хусниддин, and Мохинур Умирова. "ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ УЧАЩИХСЯ." Международная конференция академических наук. Vol. 3. No. 12. 2024.

7. Homidov, H. K. "Talabalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda jamoat tashkilotlari faoliyatini muvofiqlashtirishning amaldagi holati va takomillashtirish yo'llari." Экономика и социум 5-1 (108) (2023): 83-87.
8. Купайсинович, Ҳомидов Ҳусниддин. "ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ СИФАТИНИ ТАЪМИНЛАШДА ЖАМОАТ ТАШКИЛОТЛАРНИНГ РОЛИ." НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ-2021 1: 561.
9. Tursunova, Marjona, and Husniddin Homidov. "TECHNOLOGIES OF USING THE ORAL CREATION OF THE TURKISH PEOPLE IN THE SPIRITUAL ETHICAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS." TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYA.

